

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-4.12>

К. В. Скуйбіда, капрал поліції, курсант IV курсу
Національної академії внутрішніх справ,
координатор Юридичної клініки «Захист»

ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СЕРЕД ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Однією з головних проблем сучасності є обмеження доступу маргіналізованих, а також найбільш уразливих верств населення до юридичної допомоги, що, своєю чергою, спотворює основні принципи правосуддя. У зв'язку з вищевказаним фактом зростає відсоток порушення та ігнорування загальновизнаних людських прав під час взаємодії з державною системою правосуддя, а саме поспішне прийняття рішень у результаті недостатньої поінформованості. Обмін досвідом із надання юридичної допомоги – один із позитивних аспектів співпраці юридичних клінік на міжнародному рівні. Країни в усіх регіонах і в різних умовах розвитку стикаються із загальними проблемами. Виходячи з даних опитувань, наданих міжнародними комісіями, серед держав зростає інтерес до вивчення досвіду інших країн щодо вирішення аналогічних проблем у створенні та забезпеченні якісних послуг юридичної допомоги. Глобалізація кооперації між юридичними клініками матиме позитивний вплив на загальний вектор спрямованості діяльності законодавців та інших зацікавлених суб'єктів, що працюють у сфері доступу до юридичної допомоги. Окрім того, конкретизація пріоритетів розвитку та рекомендації щодо підвищення ефективності надання юридичної допомоги є одним із позитивних аспектів міжнародного співробітництва для розширення можливості людей домагатися правосуддя і захищати свої права. Включаючи розвиток сучасних технологій і, відповідно, поліпшення зв'язків між різними верствами населення і країнами, проблема мовних бар'єрів та відмінностей менталітету залишається актуальною. Взаємодія серед юридичних клінік на міжнародному рівні дасть можливість як населенню, так і клініцистам вийти на новий рівень розуміння демократичних засад, різних сфер міжнародного права, у тому числі культурних особливостей, що є невід'ємною частиною формування будь-якої правової системи, а також їхнього впливу на правосуддя. Таким чином, співпраця країн з іншими відповідними зацікавленими сторонами в розвитку національних, регіональних і глобальних спеціалізованих мереж юридичних клінік для обміну інформацією та передовим досвідом і знаннями пов'язана з наданням якісних послуг юридичної допомоги.

Ключові слова: юридична клініка, безоплатна правова допомога, міжнародне співробітництво.

K. V. Skuibida. Prospects for international cooperation among legal clinics

One of the main problems of today is the limitation of access to legal assistance for the marginalized, as well as the most diverse strata of the population, which, in turn, violates the basic principles of justice. Due to the above fact there is a growing number of violations and disregard of universal human rights in interaction with the state system of justice, namely the hasty adoption of decisions, as a result of insufficient information. Exchange of experience in the provision of legal aid is one of the positive aspects of cooperation between legal clinics at the international level. Countries in all regions and under different conditions of development are confronted with common problems. Based on the observations made by international commissions, there is a growing interest among states to learn from the experience of other countries in solving similar problems in creating and providing quality legal aid services. Globalization of cooperation between legal clinics will have a positive impact on the general vector of directivity of activity of legislators and other interested subjects, which operate in the sphere of access to legal aid. Moreover, specifying priorities for development and recommendations to improve the efficiency of legal aid provision, is one of the positive aspects of international cooperation, to enhance the ability of people to seek justice and protect their rights. Including the development of modern technologies, and accordingly the improvement of relations between different populations and countries, the problem of language barriers and differences in mentality remains relevant. Interaction among legal clinics at the international level will enable both the population and the clinicians to reach a new level of understanding of democratic principles, different spheres of international law, including cultural specificities, which is an integral part of the formation of any legal system, as well as their impact on justice. Thus, cooperation of countries with other relevant stakeholders in the development of national, regional and global specialized networks of legal clinics for the exchange of information and best practices and knowledge related to the provision of quality legal aid services.

Key words: legalclinic, free legal assistance, international cooperation.

Постановка проблеми. Виходячи із ситуації на світовій арені, деякі її аспекти, на мій погляд, відкривають нові можливості для розвитку діяльності юридичних клінік та співпраці не лише на державному, а й на міжнародному рівні. Просування міжнародного напряму діяльності клінік дасть змогу значно розширити вектор впливу юридичних клінік з огляду на демократичну спрямованість держави, а також співпрацю з Європейським Співтовариством як у напрямі надання правової допомоги громадянам, так і безпосередньо на терені правопросвіти громадян. Міжнародні комунікації в еру цифрових технологій стали більш доступні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку юридичних клінік розглядалася такими дослідниками, як М.В. Дулеба, Н.В. Сушицька, В.О. Гончаренко, І.С. Сахарук, М.Т. Лоджук,

© К. В. Скуйбіда, 2021

М.В. Кравчук, Ю.О. Фігель та ін. Незважаючи на наявність наукових праць з означеної тематики, слід відзначити, що перспективи міжнародного співробітництва юридичних клінік у сфері надання безоплатної правової допомоги потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є розгляд основних проблем, що виникають під час діяльності юридичних клінік в Україні, перспектив розвитку та сучасного стану співробітництва юридичних клінік на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних проблем сучасності є обмеження доступу маргіналізованих, а також найбільш уразливих верств населення до юридичної допомоги, що, своєю чергою, спотворює основні принципи правосуддя. У зв'язку з вищевказаним фактом зростає відсоток порушення та ігнорування загально визнаних людських прав під час взаємодії з державною системою правосуддя, а саме поспішне прийняття рішень у результаті недостатньої поінформованості. Підвищення доступності юридичної допомоги, у тому числі на міжнародному рівні, дасть змогу впливати на рівень надання юридичних консультацій, розширить кордони соціальної свідомості, у тому числі в правовому полі. Співпраця юридичних клінік України з провідними центрами надання правової допомоги в розвинених європейських державах стане основою для зміцнення довіри населення до системи правосуддя, а також позитивно вплине на легітимність держави. Зміцнення комунікативних зв'язків між юридичними клініками в міжнародному правовому полі сприяє розширенню наявної бази знань і фактичних даних про надання юридичної допомоги. Співпраця держав на цьому полі дасть змогу вивести загальні рекомендації, що стосуються глобальної проблематики ведення діяльності юридичними клініками, дослідження на інтернаціональному рівні стане одним із кроків на шляху до вдосконалення як системи правосуддя у цілому, так і кожної окремої юридичної клініки. Глобалізація кооперації між юридичними клініками матиме позитивний вплив на загальний вектор спрямованості діяльності законодавців та інших зацікавлених суб'єктів, що працюють у сфері доступу до юридичної допомоги. Окрім того, конкретизація пріоритетів розвитку та рекомендації щодо підвищення ефективності надання юридичної допомоги є одним із позитивних аспектів міжнародного співробітництва для розширення можливості людей домагатися правосуддя і захищати свої права.

«Як не можна дозволити людям страждати від голоду або спраги, так не можна дозволити їм страждати від несправедливості або свавілля влади тільки тому, що юридична допомога може виявитися дорогою. Прагнення людей до демократії і розвитку вимагає істинного верховенства закону, яке неможливе, якщо правосуддя не доступно для всіх. Ви бідні не тільки тому, що у вас немає грошей, але й тому, що ви не можете прочитати цивільний процесуальний або кримінальний кодекс або не знаєте, які дії зробити перед проявом несправедливості. Ви бідні, коли замість того, щоб бачити в судді людину, яка захистить вас, боїтеся його рішення. Так, коли ви бідні, ви теж боїтеся. У бідності багато проявів, і юридична допомога може допомогти вирішити багато з них» (Марі Амаду, міністр юстиції, Республіка Нігерія [1]).

Більшість населення зазнає труднощів під час взаємодії із системою правосуддя переважно через її багатокомпонентність і різноплановість, що передбачає появу різного роду лавірок у законодавчій базі. Фінансовий складник у цьому питанні важливий, оскільки для певного сегмента населення дефіцит даного ресурсу викликає труднощі для розуміння і навігації в системі правосуддя, відсутність можливості дібратися до місця дислокації надання юридичних послуг, мовні та культурні бар'єри. У результаті юридична допомога часто є єдиним засобом, за допомогою якого багато людей по всьому світу можуть подолати такі перешкоди. Таким чином, фахівці, які працюють у сфері надання юридичної допомоги, такі як адвокати, помічники юристів і студенти юридичних факультетів, грають важливу роль, допомагаючи людям забезпечити свої права і пільги, отримати компенсацію за завдану шкоду і забезпечити належний захист у кримінальному судочинстві.

27 травня 2016 р. Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя прийняла резолюцію 25/2, магістральною темою якої є заклик держав-членів зосередити увагу і посприяти у цілях забезпечення ефективного надання юридичної допомоги, а також співпрацювати як між собою, так і безпосередньо з іншими установами ООН. Дана комунікація дасть змогу продовжити і поширити вже існуючі матеріали та інструменти, що стосуються консультативних послуг, а також надасть можливість надання різного виду допомоги: технічної, фінансової, у сфері функціонування юридичних клінік та інших організацій, що спеціалізуються на юридичній допомозі. Позитивним моментом буде здійснення взаємодії через спеціалізовані мережі [2]. Глобалізація співпраці між юридичними клініками дасть змогу розширити межі надання юридичної допомоги серед маргіналізованих груп населення. За злагоженої роботи і кооперації, підтримуваної не лише некомерційними організаціями, а й державними структурами, розуміння визначених загальносвітових прав і свобод, а також їх захисту та реалізації пільг значно зросте. Перераховані вище обставини позитивно вплинуть на імідж і внутрішню роботу системи правосуддя і правоохоронних органів.

Включаючи розвиток сучасних технологій і, відповідно, поліпшення зв'язків між різними верствами населення і країнами, проблема мовних бар'єрів і відмінностей менталітету залишається актуальною. Взаємодія юридичних клінік на міжнародному рівні дасть можливість як населенню, так і клініцистам вийти на новий рівень розуміння демократичних засад, різні сфери міжнародного права, у тому числі культурні особливості, що є невід'ємною частиною формування будь-якої правової системи, а також їхнього впливу

на правосуддя. Одним з основних напрямів діяльності юридичних клінік є надання юридичних послуг у вирішенні питань, пов'язаних із правосуддям, що включає захист економічних і соціальних прав людини. У європейській спільноті наявність юридичних клінік та активної співпраці всередині цих організацій є ключовим елементом підвищення загального рівня гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, а також надання особам, постраждалим у результаті гендерної дискримінації, доступу до юридичних консультацій із різних сімейних питань, що стосуються майнової власності і спадкування.

Сучасний світ відкриває низку можливостей, коли практично кожен має доступ до необхідної інформації, проте є група суб'єктів, які, незважаючи на широке коло нинішніх благ людства, обмежені в їх використанні, оскільки досі у світі існує класова нерівність. Ця проблема знаходить своє відображення в багатьох сферах нашого життя, і система правосуддя не виняток. Такі некомерційні організації, як юридичні клініки, допомагають розширити можливості шляхом надання необхідної інформації та підтримки з метою забезпечення законного використання наявних пільг і активів. Необхідно сконцентрувати увагу на тому, що доступ до громадянського юридичного консультування в тісному зв'язку з наданням кримінальної юридичної допомоги сприяє загальному доступу до правосуддя. Підтвердженням даного факту є одне із засідань ООН, а саме доповідь одного з фахівців у сфері забезпечення юридичної допомоги населенню, чий рівень доходу нижче середнього, «Крайня бідність і права людини» (2012 р.). Дане дослідження сконцентровано на важливості доступу до послуг юридичної допомоги у цивільних справах, а також співробітництві на міжнародному рівні. Чітко зазначено, що міжнародне право прав людини закріпило право на юридичну допомогу для кримінального судочинства, що являє собою один з основних елементів для бідного населення, оскільки здебільшого вже на стадії ведення досудового розслідування виникають перешкоди, пов'язані безпосередньо з веденням конструктивних переговорів про різні юридичні процедури, такі як звільнення під заставу, попередній висновок, винесення вироку та апеляції.

Необхідність безкоштовної юридичної консультації в галузі міжнародного права, у цивільних справах є не менш актуальною темою, оскільки відсутність необхідного фінансового забезпечення призводить до виникнення ситуацій, коли люди позбавлені можливості відстоювати свої права. Заборону на надання низки юридичних консультацій у таких сферах, як імміграційні процедури, надання притулку, дискримінація за різними ознаками на робочому місці, реалізація права на отримання соціальної допомоги, є показовим прикладом обмеження прав та інтересів людей, чий матеріальний достаток нижче середнього, у зв'язку з чим у них відсутня можливість звернутися за платною юридичною допомогою. Унаслідок нестачі ресурсів і повноважень, які могли б бути забезпечені в тому числі введенням і поширенням міжнародного співробітництва між юридичними клініками, виникає дискримінація за соціальною ознакою. Вищевказаний факт знаходить свій вияв у виключенні деяких категорій позовів у сфері безкоштовної юридичної допомоги, серед яких – житлові або імміграційні, або виключення представництва в квазісудових трибуналах, таких як апеляційні поради щодо соціального забезпечення.

Поняття «юридична допомога» є життєво важливим засобом доступу до правосуддя. Доступність правосуддя можна позначити як наявність можливості у людей незалежно від положення в суспільстві і соціального статусу, матеріального складника шукати й отримувати засоби правового захисту через формальні або неформальні інститути правосуддя відповідно до загальноприйнятих стандартів прав людини, а також розглядається як основний фактор захисту прав людини [3]. Однією з функцій юридичної допомоги є можливість орієнтування в системі правосуддя, прийняття рішень, заснованих на знанні прав і свобод людини, отримання коштів для їх реалізації. Також вона є сполучною ланкою між населенням та існуючою системою правосуддя в державі, алгоритм роботи якої найчастіше незрозумілий цивільному населенню. На шляху розвитку України як європейської демократичної держави надання консультацій у сфері права юридичними клініками є значним внеском у розвиток верховенства права та закону. На міжнародному та державному рівнях було проведено певну кількість досліджень, спрямованих на логістичну оцінку необхідності юридичної допомоги населенню, та вибудовано модель передбачуваного розвитку в різних країнах і регіонах. Незважаючи на це, відсутня конкретизована, систематизована інформація, що стосується подій у країнах, які знаходяться на шляху розвитку системи, що зможе задовольнити потребу населення в юридичній допомозі.

«Юридична допомога – це фундаментальне право людини. Ми повинні допомагати кожному, у кого є претензії, добиватися їх задоволення мирними і законними засобами. Я кажу, що якщо держави готові витратити мільярди доларів на антитерористичні або протиповстанські заходи, вони повинні витратити стільки ж на зміцнення системи юридичної допомоги» (Персида Акоста, начальник державної прокуратури, Філіппіни).

Залежно від розвитку держав, загальносвітової системи правосуддя розвивалося і право на юридичну допомогу в рамках інтернаціональної правової системи. Право на юридичну допомогу в контексті права на безкоштовну юридичну допомогу для обвинувачених у кримінальних справах, які не можуть дозволити собі адвоката, й у зв'язку з правом на захист і правом на справедливий судовий розгляд було закріплено в різних міжнародних і регіональних договорах і деклараціях. У 2012 р. відбулося офіційне підтвердження Принципів і керівних положень ООН, після чого був прийнятий міжнародний нормативно-правовий документ,

що закріплює право на юридичну допомогу. Це сприяло закріпленню права на юридичну допомогу як ключового елемента захисту основоположних прав. Співпраця юридичних клінік на міжнародному рівні сприятиме формуванню і закріпленню національних законів та спеціальних стратегій із надання юридичної допомоги, досвід іноземних юридичних клінік стане позитивним еквівалентом.

Кожна країна має власну систему надання юридичної допомоги, структура даних організацій була сформована незалежно залежно від країни і регіону під впливом історичного шляху розвитку. Нині міжнародна спільнота має доступ до своєрідних схем і підходів до надання юридичної допомоги різним верствам населення. Вищевказані послуги можуть варіюватися залежно від напрямку спеціалізації, у якій потрібно їх надання:

- «первинні» юридичні консультації, напрям і подача інформації;
- правове представництво, що включає допомогу в підготовці справ на різних рівнях, включаючи міжнародні трибунали;
- додаткові послуги, спрямовані на співпрацю з фахівцями із суміжних сфер, психологічна підтримка [4].

Необхідність розвитку міжнародного співробітництва також зумовлена тією обставиною, що право на юридичну допомогу незалежно від закріплення в національних законах безпосередньо залежить від ступеня реалізації цих законів, рівня доступу й якості послуг, що надаються, у кожній окремій країні. У разі кризової ситуації в країні та дефіциту ресурсів право на юридичну допомогу може бути обмежено. Важливим моментом є відповідність кваліфікаційним вимогам, оскільки їхній рівень може вплинути на можливість надання юридичної допомоги. Одним зі складників цього питання є людський фактор за відсутності необхідної кількості фахівців у правовому полі, що поширене в мало розвинутих, віддалених регіонах і країнах. Оскільки з плином часу держави кодифікують положення про надання юридичних послуг, необхідно контролювати практичний складник механізму роботи юридичних клінік.

Тенденції розвитку юридичних клінік значно відрізняються залежно від країни дії і, відповідно, системи правосуддя. Рівень, на якому надаються послуги для вразливих верств населення, залежить від якості роботи суб'єктів, які їх надають. Здатність керівництва систем юридичної допомоги стимулювати і мотивувати людей, щоб вони прагнули до досягнення максимально високих стандартів роботи, є одним із найбільш важливих чинників, що визначають якість. Серед ключових чинників забезпечення якісних послуг юридичної допомоги можна виділити такі:

- активізація практичних систем управління;
- установа та забезпечення дотримання стандартів роботи і кваліфікації для членів юридичної клініки;
- ведення переговорів про співпрацю з державними органами правосуддя з питань складання розкладу і логістики;
- отримання підтримки від державних органів для надання достатнього часу постачальникам для підготовки своїх дій від імені клієнтів;
- забезпечення достатньої кількості державних коштів на приміщення і послуги для захисту прав клієнтів – від офісних приміщень і технічного приладдя, таких як принтери, комп'ютери і засоби зв'язку, до канцелярської допомоги, послуг соціальної роботи та доступу до незалежних слідчих і судових експертів;
- установа лімітів навантаження для запобігання перевантаженню послуг обсягом роботи;
- ведення переговорів про надання часу, вільного від участі в судових процесах, і фінансування, яке гарантуватиме проходження кожним учасником юридичної клініки послуг періодичного навчання навичкам адвокатури та оновлення законодавства;
- розроблення програм управління справами і статистичної звітності для економії часу і забезпечення можливості відстеження потреб і справ, а також підготовки звітів, документованих тенденцій у практиці юридичної допомоги, витрати, результати та дані, які обґрунтовують бюджетні процеси [5].

Завдяки інноваціям у технологічній сфері багато міжнародних клінік розширюють доступ до своїх послуг за допомогою технологій, таких як телефонна служба підтримки, SMS або Інтернет. Це сприяє залученню і наданню юридичної допомоги таким категоріям населення, які живуть не поблизу міських центрів, тим, хто вважає за краще отримувати юридичні консультації анонімно, побоюючись стигми або помсти, для поліпшення якості послуг юридичної допомоги та інформаційних потоків між суб'єктами сектору правосуддя або для тим, хто просто хоче отримати більш зручний доступ до юридичної інформації і консультацій. Серед даних інновацій можна навести такі приклади:

- Телефонні служби довіри в Мавританії. У 2012 р. Мавританська асоціація захисту материнства і дитинства (AMSME) в партнерстві з телекомунікаційною компанією Mauritel запустила безкоштовну службу довіри для жінок і дітей, які стали жертвами зловживань і жорстокого поводження, для підвищення правового, медичного та соціального захисту дітей і жінок.

- Безкоштовні SMS-послуги між постачальниками послуг юридичної допомоги в Малі. Асоціація «Будинок допомоги» встановила телефонні лінії для юридичної мережі, що дає змогу безкоштовно відправляти текстові повідомлення між юристами, місцевими ретрансляторами, регіональними офісами зв'язку та національними офісами.

- Американська асоціація юристів в партнерстві з прокуратурою і спеціальними поліцейськими силами, що займаються проблемами жінок і дітей, впровадила інноваційну цифрову систему реєстрації справ. Цифрова система реєстрації справ покращує співпрацю між поліцією і прокуратурою, забезпечує матеріально-технічну, транспортну підтримку і дає змогу співробітникам слідчих органів спілкуватися з прокурорами з місця злочину в режимі реального часу через додаток для реєстрації справ на основі SMS-повідомлень.

- Доступ до юридичної допомоги в Нідерландах через онлайн-платформу, лічильники юридичних послуг та додатки для телефонів, електронної пошти і смартфонів. Голландська система юридичної допомоги є хорошим прикладом того, як сучасні інформаційні технології можуть дати змогу людям користуватися послугами юридичної допомоги доступним, ефективним і економічно вигідним способом.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Обмін досвідом із надання юридичної допомоги – один із позитивних аспектів співпраці юридичних клінік на міжнародному рівні. Країни у всіх регіонах і в різних умовах розвитку стикаються із загальними проблемами. Виходячи з даних опитувань, наданих міжнародними комісіями, серед держав зростає інтерес до вивчення досвіду інших країн щодо вирішення аналогічних проблем у створенні та забезпеченні якісних послуг юридичної допомоги. Таким чином, співпраця країн з іншими відповідними зацікавленими сторонами в розвитку національних, регіональних і глобальних спеціалізованих мереж юридичних клінік сприяє обміну інформацією і передовим досвідом та знаннями, пов'язаними з наданням якісних послуг юридичної допомоги.

Список використаних джерел:

1. United Nations Development Programme and United Nations Office on Drugs and Crime. Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners. New York, 2014. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/legal-aid.html> (дата звернення: 20.06.2021).

2. Open Society Justice Initiative. Legal Aid In Europe: Minimum requirements under International Law, April 2015. URL: <https://www.justiceinitiative.org/publications/legal-aid-europe-minimum-requirements-under-international-law> (дата звернення: 20.06.2021).

3. Langford, Lillian. Legal Clinics in Kyrgyzstan and the State Guaranteed Legal Aid System. Soros Foundation Kyrgyzstan. Bishkek, 2014. URL: <http://centradvokatov.kg/wp-content/uploads/2015/12/Legal-clinics-and-the-state-guaranteed-legal-aid-system-in-Kyrgyzstan-1.pdf> (дата звернення: 21.06.2021).

4. Open Society Justice Initiative. Legal Aid In Europe: Minimum requirements under International Law, April 2015. URL: https://www.justiceinitiative.org/publications?filter_publication_type=2%2C4%2C5&filter_topic=5%2C1%2C7%2C9%2C6%2C2%2C3&page=5 (дата звернення: 21.06.2021).

5. McKay, Leanne. State-Sponsored Legal Aid Schemes. International Network to Promote the Rule of Law, December 2015. URL: <https://gsdrc.org/document-library/toward-a-rule-of-law-culture-exploring-effective-responses-to-justice-and-security-challenges/> (дата звернення: 21.06.2021).

6. Лоджук М.Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. С. 143.

7. Дубчак Н.С. Окремі питання становлення юридичних клінік в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Економіка і право»*. 2010. Вип. 12. № 2.

8. Стандарти діяльності юридичних клінік України. *Асоціація юридичних клінік України* : офіційний вебсайт. URL: <https://legalclinics.in.ua> (дата звернення: 24.06.2021).

9. Доброхотова Е.Н. Юридические клиники и деятельность их pro bono, их отношение к системам бесплатной юридической помощи. *Закон*. 2012. № 11. С. 50–61.